

تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو

سیره امام علی علیه السلام

مهلا السادات حسینی* / علی رضائیان**
علی اصغر پورعزت*** / علی اصغر سعدآبادی****

چکیده

هدف مقاله، تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو سیره امیرمؤمنان است. رویکرد کیفی تحلیل تم انجام گرفته که با مطالعه نهج‌البلاغه و سیره امیرالمؤمنین، کدهای اولیه تدوین؛ و پس از تایید خبرگان، جهت تکمیل و اصلاح با استفاده از مصاحبه نیمه ساختار یافته، کدهای نهایی با نرم‌افزار MAXQDA 10 تحلیل گردیدند. جامعه خبرگان، ۱۱ نفر از حوزه اقتصاد و اخلاق بودند و مصاحبه به روش گلوله‌برفی، تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. نتیجه، ۱۸۶ کد، ناظر بر ۵ تم عدالت‌های رفتاری، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و توزیعی بود. در مرحله کمی با روش AHP و نرم‌افزار Expert Choice 11 تم‌های اصلی اولویت‌بندی شدند. نتایج، نشانگر ارتباط نزدیک تم‌ها بود. ارزش کاربردی پژوهش، ارائه پیشنهاد برای اصلاح نظام مدیریتی و تدوین منشور اخلاقی مناسب برای سازمان‌های متولی مهار فقر است؛ تا در صورت اجرایی شدن‌شان، با ارتقای شاخص‌های اخلاقی سازمان‌ها، به کاهش فقر در جامعه بیانجامد.

واژگان کلیدی

اخلاق، فقر، تحلیل محتوا، سیره امام علی علیه السلام، فراگرد سلسله مراتبی.

۱. این مقاله مستخرج از پایان‌نامه مهلا السادات حسینی با نام «تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو سیره امام علی علیه السلام» می‌باشد.

* کارشناس ارشد مدیریت دولتی، گرایش مدیریت رفتار سازمانی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران.

mahla.hosseini@ut.ac.ir

a-rezaeian@sbu.ac.ir

pourezat@ut.ac.ir

a_sadabadi@sbu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۹

** استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،

*** استاد گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران،

**** استادیار پژوهشکده مطالعات بنیادین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۳۰

مقدمه

وجود مشکلاتی نظیر فرصت‌های نابرابر در جامعه، فاصله طبقاتی، عدم شایسته‌سالاری، فساد اداری، نظام مالیاتی ناعادلانه، عدم پاسخ‌گویی و مانند اینها؛ به رغم منابع غنی و دستورات عمل‌های اخلاقی در اسلام، اهمیت توجه به اخلاقیات در جامعه، مبتنی بر رهنمودهای دینی را بیش از پیش ضروری می‌سازد. از دیگر سو، با توجه به رسالت مهم سازمان‌های متولی فقرزدایی، توجه به تدوین منشور اخلاق مبتنی بر رهنمودهای اسلامی در سازمان، به روند بهبود عملکرد کارکنان کمک خواهد کرد. قواعد اخلاق حرفه‌ای، مبین ارزش‌های بنیادین سازمان است؛ با هدف تعیین شاخص‌هایی که به مدیران و کارکنان در جهت تعالی سازمان کمک کنند تا ضامن جلب حمایت آحاد جامعه در روند مواجهه با مسائل و مشکلات عمومی باشند.

روهر، (Rohr, 1989) اصول اخلاقی حاکم بر سازمان‌های دولتی را تابع ارزش‌های موجود در جامعه و جهان‌بینی حکومت‌ها می‌داند. لذا منشور اخلاقی، بازتابی از ارزش‌های غالب در محدوده فعالیت‌های سازمانی خواهد بود. دوبل (Dobel, 1990) از سه دسته معیار اخلاقی نام می‌برد: احساس مسئولیت در برابر حکومت، مسئولیت فردی، دوراندیشی و خیرخواهی. هایک (Hike, 2002) نیز اخلاق را تمدن‌ساز شمرده، اهمیت آن را در کانون توجه قرار می‌دهد؛ در حالی که لاوسن (Lawson, 2002) بر آن است که بیشترین تأثیرات اصول اخلاقی، معطوف به رفتار و روابط نیروی انسانی در فضای کار است. دنهارت (Denhart, 1991) از بنیادهای اخلاقی و سه رکن منشور اخلاقی می‌گوید: عزت، نیک‌خواهی و عدالت. به باور او، کارگزاران بخش عمومی باید در اقدام‌های خود، به گونه‌ای عمل کنند که عزت هیچ فردی خدشه‌دار نشود؛ نیک‌خواهانه ظاهر شوند و دیگر عدالت را در اعمال خود، از نظر دور ندارند. در نگاهی معنوی، رویکرد اسلام به اخلاق و حکومت در نظر آورده می‌شود. (به نقل از سادلر، ۲۰۱۳: ۳۳) اخلاقیات سازمانی براساس نهج‌البلاغه، با مصلحت عمومی، مصلحت قانونی، مصلحت سازمانی و حرفه‌ای، و مصلحت شخصی سروکار دارد. (الوانی و همکاران ۱۳۹۴: ۲۵)

گستره امور اخلاقی در هر حرفه، علاوه بر ویژگی‌های عمومی، شاخص‌ها و ویژگی‌های خاص هر حرفه را مطابق با ارزش‌ها و هنجارهای سازمانی و برخاسته از متن فرهنگی طلب می‌کند. برخی از پژوهشگران معتقدند، کدهای اخلاقی را باید با توجه به ماهیت و سطح سلسله‌مراتبی و سازمانی کارکنان و برحسب جایگاه شغلی و ماهیت سازمان مورد نظر ویژه‌سازی کرد.

با توجه به مطالعات پیشین درباره اخلاق، می‌توان ادعا کرد که تاکنون پژوهشی درخصوص رابطه رفتار اخلاقی فعالان سازمان‌های متولی فقرزدایی با فقرا، با توجه به سیره علوی، انجام نگرفته است؛

پژوهشی که کدها و رهنمودهای حاصل از آن، راهنمای عمل در ارتباط با فقرا باشد. با این تأمل که، هدف اصلی این پژوهش، شناسایی کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی فقرزدایی در سیره امام علی علیه السلام است. شایسته است که اکنون کدهای مستخرج را مدنظر قرار داده، با اولویت‌بندی اهمیت آنها برای مهار فقر، با تأسی از حکومت علوی، بکوشیم که مهار فقر با شیوه‌ای اخلاقی انجام پذیرد.

بنابراین، پرسش‌های اصلی و فرعی این پژوهش عبارتند از:

۱. مهم‌ترین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار متولیان فقرزدایی کدامند؟
۲. خطمشی سیاسی ناظر بر مهار فقر، با توجه به سیره امام علی علیه السلام چه ویژگی‌هایی دارد؟
۳. خطمشی فرهنگی ناظر بر مهار فقر، با توجه به سیره امام علی علیه السلام چه ویژگی‌هایی دارد؟
۴. نظارت بر عملکرد سازمان‌های متولی فقرزدایی، با توجه به سیره امام علی علیه السلام بایستی چگونه باشد؟
۵. خطمشی‌های پیشگیری از فساد برای جلوگیری از فقر باید چه ویژگی‌هایی داشته باشند؟

پیشینه پژوهش

با بررسی ادبیات تحقیق، مشخص شد که درباره شاخصه‌های اخلاق علوی در سازمان‌ها، مطالعات دقیقی انجام نشده است؛ هرچند پژوهش‌های ارزشمندی در حوزه‌های نزدیک انجام پذیرفته است. برای نمونه الوانی و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله *تحلیل اخلاق سازمانی کارکنان، با استفاده از دایره اخلاق*، با بهره‌گیری از الگوی دایره اخلاق به طراحی منشور اخلاقی در دانشگاه پرداخته‌اند. نتیجه، نشان‌دهنده تمایلات کارکنان به نظریه نفع‌گرایی جمعی است.

مقیمی و غفاری (۱۳۹۵) در پژوهش *اخلاق در دولت: آگزیماتیزه کردن اخلاق در سازمان‌های دولتی*، به تدوین کدهای اخلاقی در راستای ایجاد و پیاده‌سازی مدیریت اخلاقی پرداختند. نتایج پژوهش مذکور حاکی از وجود مجموعه‌ای از مؤلفه‌های اخلاقی، همچون عقلانیت‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، مساوات و برابری، مراوده‌گرایی و دیگر موضوعات اخلاقی است. همچنین یافته‌ها به توسعه مدل فراگردی از مدیریت اخلاق‌گرا، در سه بعد ساختاری، زمینه‌ای و رفتاری^۱ اشاره دارد.

موسوی و همکاران (۱۳۹۷) نیز در مقاله *نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب*، به این نتیجه رسیده‌اند که همه شاخص‌های حکمرانی مطلوب، بر اصول اخلاق اسلامی استوارند: مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، قانون‌مداری، عدالت‌ورزی، مشارکت، دادرسی عادلانه، حق اظهارنظر، کنترل و مبارزه با فساد و شفافیت.

۱. ملهم از ملاحظات استاد فقیه، دکتر حسن میرزایی اهرنجانی.

دیمارکو (۲۰۱۷) در مقاله *اخلاق چراغ راه سیستم تصمیم‌گیری جهانی*، به نقش بنیادین اخلاق در کاربرد فناوری‌های نوین تصمیم‌گیری اشاره نموده، آن را از الزامات استفاده سالم از این فناوری‌ها می‌داند. تلوکدار و ربیع الحسن (۲۰۱۸) در پژوهش *تأثیر رعایت امور اخلاقی بر کاهش فقر در بنگلادش*، کوشیده‌اند تا دلایل مؤثر بر فقر در بنگلادش را بررسی کنند. نتایج نشانگر تأثیر اخلاق آموزشی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بر کاهش فقر در جامعه بوده، و اینکه رویکرد اسلامی سبکی جامع برای زندگی فرهنگی - اجتماعی ارائه می‌دهد.

بشیر (۲۰۱۸) در مقاله *کاهش نابرابری درآمد و فقر با رویکرد اسلامی*، به موضوع زکات و صدقه به‌منزله سیستم اجباری و اختیاری نیکوکاری پرداخته، بر آن است که این سیستم، که به افزایش انگیزه ثروتمندان برای کمک به برنامه‌های کاهش فقر می‌انجامد، ضمن ایفای نقش تنبیهی و تشویقی، همچون محرکی رفتاری، سلامت و ثروت در جامعه مسلمانان را حفظ می‌نماید. در سیره علوی، نحوه برخورد اخلاقی با فقرا، در ارتباط مستقیم با سازمان‌های متولی فقرزدایی، نمود می‌یابد. با مطالعه حداقل سه بار متن نهج‌البلاغه و بررسی آن و با تأیید خبرگان، در مرحله اول به استخراج کدهای اولیه پرداخته شد، با این هدف که تصویری از سیره علوی درباره اخلاق سالم در مواجهه با فقرزدایی، به‌دست آید.

روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به ماهیت و اهداف آن از رویکرد کیفی و روش تحلیل تم برای تحلیل مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد و پس از تعیین تم‌های اصلی، با استفاده از روش AHP تم‌ها اولویت‌بندی شدند. جامعه خبرگان در بخش کیفی و کمی، خبرگان حوزه اخلاق و مسلط به سیره امام علی علیه السلام بوده و نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و به روش گلوله برفی انجام شده است. بنابراین، در بخش کیفی، اندازه نمونه از قبل مشخص نشد و فراگرد انتخاب افراد و انجام مصاحبه و تحلیل داده‌های گردآوری شده، تا رسیدن به نقطه اشباع ادامه یافت تا اینکه پس از مصاحبه با ۱۱ نفر از خبرگان، این امر محقق شد. در اجرای مرحله دوم، تم‌های اصلی به‌دست آمده با استفاده از نرم افزار (Expert Choice) اولویت‌بندی شدند.

در پژوهش‌های کیفی، قابلیت اعتماد معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی است و این مفهوم را از حیث اعتبارپذیری، انتقال‌پذیری و اتکاپذیری مدنظر قرار می‌دهند. (دانایی فرد و مظفری، ۱۳۸۷: ۱۷) برای افزایش اطمینان‌پذیری، جزئیات پژوهش، به‌طور دقیق ثبت و یادداشت‌برداری کامل انجام شد. همچنین از پژوهشگر دیگری مسلط بر روش، درخواست شد تا ناظر بر انجام پژوهش باشد. به منظور

افزایش انتقال‌پذیری یافته‌های پژوهش، از توصیف غنی و حداکثری اطلاعات جمع‌آوری شده در میانی نظری پژوهش و مقایسه یافته‌های پژوهش با ادبیات پژوهش در ارتباط با موضوع مورد نظر استفاده شد. برای افزایش تأییدپذیری، داده‌های پژوهش، برای بررسی در اختیار دو پژوهشگر دیگر قرار گرفت. برای محاسبه پایایی، مصاحبه‌ها از روش باز آزمون و توافق درون موضوعی دو کدگذار استفاده شد. در روش بازآزمون، تعداد کل کدها در دو فاصله زمانی ۱۵ روزه برابر با ۱۹۵، تعداد کل توافقی‌های بین کدها، در این دو مقطع زمانی برابر ۱۸۸ و تعداد کل عدم‌توافقی‌ها در این دو زمان برابر با ۷ شد. همچنین پایایی بازآزمون مصاحبه‌ها، معادل ۹۷ درصد است. با توجه به میزان پایایی بیش از ۶۰ درصد، قابلیت اعتماد کدگذاری‌ها مورد تأیید است. در روش توافق موضوعی بین دو کدگذار، میزان توافق بین کدگذار ۹۲ درصد شد که بیش از ۶۰ درصد بوده، پس میزان پایایی تحلیل مصاحبه‌ها، مناسب است.

یافته‌های پژوهش

پژوهش با بررسی نهج‌البلاغه و سیره امام علی علیه السلام کوشیده تا کدهای اخلاقی رفتار کارکنان سازمان‌های متولی فقرزدایی را در پنج دسته اصلی شناسایی و تدوین کند:

۱. عدالت رفتاری

ایجاد عدالت و فرهنگ عدالت‌مدار، شرط توسعه اجتماعی است. الزامات عدالت رفتاری را باید فراخور شرایط فرهنگی و اجتماعی بازپردازی کرد؛ بدین معنا که در بستر جامعه اسلامی، تحقق عدالت، منوط به توجه ارزش‌ها، بینش‌ها و اقدامات متناسب با آن است. عدالت رفتاری که به معنای الزامات تحقق عدالت رفتاری در اقدامات و روابط است، در سطوح گوناگون سازمانی و حکمرانی، در رهنمودهای امام علی علیه السلام عبارتند از:

جدول ۲. کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار عادلانه حکمرانان

عدالت رفتاری (۰)	
هم‌ترازی سطح زندگی کارگزاران با فقرا (۹)	اخلاق بندگی و اخلاص کارگزاران (۹)
دوری از دنیاپرستی (۸)	تأکید بر برادری و برابری (۶)
اعتدال در رفتار (۴)	کمک سازنده در جهت توانمندسازی (۴)
رفتار توأم با کرامت (۴)	لزوم استمرار در کاهش فقر (۳)
سعه‌صدر کارگزاران (۳)	امانتداری کارگزاران (۳)
حمایت اجتماعی و تقویت هم‌گرایی (۳)	عدم ارتباط کارگزاران با افراد خوش‌گذران (۲)
توجه به تفاوت نیازها در انواع گروه‌های نیازمند (۲)	مدارا با مردم (۵)
سلسله مراتب ولایت در کارگزاری امور دولت (۱)	لزوم توجه کارگزاران به پیامدهای فقر (۱)

عدالت رفتاری (۰)	
اولویت آسایش و رضایت مردم، بر جمع‌آوری زکات (۱)	انتصاب کارگزاران مورد اعتماد در ارتباط با فقرا (۱)
دغدغه رفع فقر (۱)	انصاف (۱)
اسوه بودن رفتار و کردار (۱)	کارگزاران متواضع و پرهیزکار (۳)

۱-۱. هم‌ترازی سطح معیشت کارگزاران با طبقه محرومین:

الگوی مصرف زمامداران علوی باید در حد طبقه ضعیف باشد تا با درک فقرا، بر فقرزدائی تأکید داشته باشند. برعکس، با وجود طبقه چپاولگر بیت‌المال، زمینه گسترش فقر فراهم می‌آید. امیرمؤمنان در پاسخ به عاصم که زهد خشن داشت و بعد از نهی امام پرسید چرا شما خود جامه خشن می‌پوشی و غذای ناگوار می‌خورید، فرمود:

وای بر تو! مرا با تو چه نسبت؟ خداوند بر پیشوایان دادگر مقرر فرموده خود را در معیشت، با مردم تنگدست برابر دارند. (آیتی، ۱۳۷۸: ۴۸۱)

۱-۲. اخلاق بندگی و اخلاص کارگزاران

تجلی باور به توحید در دو سطح تأثیر بر رفتار حاکم و مدیر، و تأثیر رفتار مردم و کارکنان مشاهده می‌شود. (پورعزت، ۱۳۹۵: ۹۴) دست هیچ حاکمی باز نیست و حاکم، موظف به رعایت حکم خالق است. بنابراین، پایبندی به اخلاق بندگی، نسبت به سایر حوزه‌های اخلاق، اولویت و ارجحیت دارد؛ زیرا آراستگی به فضائل، در مسیر ارتباط با خداوند، ضامن پایبندی کارکنان به مکارم اخلاقی در ارتباط و مراوده با بندگان اوست. درواقع، کارگزاران تقوایی، نمی‌توانند ستمگری کنند: (مظاهری، ۱۳۸۷: ۴۸)

اگر قدرتی که از آن برخوردار شده‌ای، نخوتی در تو پدید می‌آورد و خود را بزرگ می‌شماری، بزرگی حکومت پروردگار را که برتر از توست بنگر. (آیتی، ۱۳۷۸: ۴۹)

۱-۳. دوری از دنیاپرستی

در نهج‌البلاغه دنیاپرستی شدیداً نکوهش شده است. اگر انسان فطرتاً جاودانه‌طلب، یقین آورد که دنیا فانی است، علاقه و دلبستگی او کم خواهد شد:

شما را از دنیا برحذر می‌دارم که سرایی است ناپایدار، نه جایی که در آن بار توان گشود و دل در آن بست. خداوند دنیا را خوار شمرده، از این‌رو، حلالش را به حرام و خیرش را به شر و زندگیش را به مرگ و شیرینی‌اش را به تلخی درآمیخته. (آیتی، ۱۳۷۸: ۲۶۱)

۱-۴. تأکید بر برابری و برادری انسانی

توسعه برادری و برابری، از اهداف تربیتی اسلامی مورد تأیید و تأکید در نهج‌البلاغه است. حقوقی که فرد

تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو سیره امام علی علیه السلام □ ۳۳

و جامعه بر گردن یکدیگر دارند مبنای همیاری اجتماعی؛ و یاری نیازمندان، از وظایف توانگران جامعه است: «مردم یا برادر دینی توآند یا همانند توآند در آفرینش». (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۲۱)

۵-۱. کمک سازنده برای توانمندسازی

حکمرانی عادلانه، باید شرایط زندگی متعارف را برای همه فراهم و حقوق محرومین را تأمین نماید. این امر باید در سازمان‌های متولی فقرزدایی مورد توجه ویژه قرار گیرد تا محرومان شرایط رشد را داشته باشند. این شاخص بر ضرورت مهار فقر و شکوفایی استعدادهای انسانی تأکید دارد:

خدا، خدا، درباره یتیمان، مبدا آنان را روزی سیر و روزی گرسنه نگه دارید و مبدا که در حضور شما تباه شوند. (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۰۹)

۶-۱. رفتار توأم با کرامت

با توجه به کرامت انسانی به‌منزله یکی از مبانی تربیت اخلاقی، خداوند برای انسان بهره‌هایی را فراهم آورده که سبب امتیاز او از دیگر موجودات است. بنابراین بایستی با انسان‌ها با کرامت رفتار نمود و این امر به گروه، قشر، مذهب و نژاد خاصی اختصاص نداشته و همه انسان‌ها را در برمی‌گیرد. حضرت اجازه نمی‌دادند که در دستگاه ایشان به سبک سلاطین رفتار شود و دیگران را از خوار داشتن خود در برابر قدرت‌ها نهی می‌کردند. (صداقت و جهان‌بین، ۱۳۹۱: ۵۵)

۷-۱. لزوم استمرار در کاهش فقر

کار صحیح ضرورتاً با کیفیت عالی و دقیق انجام می‌شود. کار باکیفیت ارزشمند، اندک آن نیز گران‌بهاست؛ زیرا، رشد می‌کند و می‌بالد. مداومت از اصول اخلاقی حاکم بر کارهاست. امام علی علیه السلام اگر به کاری می‌پرداخت، آن را با سخت‌کوشی تا پایان ادامه می‌داد:

کار اندکی که بر آن مداومت کنی امیدبخش‌تر از کار بسیاری است که با احساس خستگی، بریده و رهاش سازی. (دشتی، ۱۳۷۹: ۹۴۷)

۸-۱. سعه‌صدر کارگزاران

بهترین وسیله اداره کارها، داشتن شرح‌صدر است. این ویژگی برای افراد در معرض مراجعه‌ها، طرح سؤال‌ها، و توقعات، مهم‌تر بوده، از صفات شایسته کارگزاران است:

حق را به صاحب حق، هرکس که باشد، نزدیک یا دور، پرداز و در این کار شکیباش؛ گرچه اجرای حق، مشکلاتی برای نزدیکانت فراهم آورد. تحمل سنگینی آن را به یاد قیامت بر خود هموار ساز. (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۴۵)

۹-۱. امانتداری کارگزاران

حکومت امانتی در دست کارگزاران بوده و صاحب آن مردم هستند. لذا اگر یکی برای دیگری باشد، این حکمران است که برای توده مردم محکوم است، نه توده مردم برای حکمران. (مطهری، ۱۳۵۴: ۱۲۸) در حکمرانی علوی رویکرد مالکانه انحراف از امانت امت است؛ امانتی از سوی مردم در امتداد تلقی آن به‌مثابه امانتی از سوی خدا:

پست فرمانداری تو برایت وسیله آب و نان نیست، بلکه امانتی در گردن توست، آنکه تو را بدان کار گمارده، نگهبانی از این امانت را به عهده‌ات گذارده؛ تو را نرسد که آنچه خواهی به مردم فرمایی و بی‌دستور، به کاری دشوار درآیی. (دستی، ۱۳۷۹: ۶۰۹)

۱۰-۱. حمایت اجتماعی و تقویت هم‌گرایی

منطق حمایت اجتماعی، کمک به گروه‌های آسیب‌پذیر است؛ زیرا با افزایش همبستگی اجتماعی و ثبات سیاسی، توسعه پایدار می‌آفریند؛ همچنین نقش حمایت‌های اجتماعی در کاهش فقر قابل توجه است؛ زیرا اگر همه جامعه مشارکت کنند، ابعاد گوناگون این نهضت، به ایجاد زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی معطوف به فقرزدایی می‌انجامد:

هرکس که خداوند مالی را به او بخشیده، باید به خویشاوندان خود بخشش کند و اسپران را آزاد کند و به نیازمندان از آن مال بپردازد. (آیتی، ۱۳۷۸: ۳۲۱)

۱۱-۱. توجه به تفاوت نیازها در انواع گروه‌های نیازمند

تقسیم‌بندی افشار ضعیف و توجه به نیازهای هر گروه، از اقدامات حکمرانی علوی است. سازمان‌های متولی فقرزدایی باید مستقیماً در جریان مشکلات محرومین باشند تا با شناسایی‌شان، و با توجه به امکانات، آنها را رفع کنند. شنیدن مشکلات از زبان فقرا، رسیدگی مستمر و بسیج همه امکانات برای حل نیازهای اساسی، از وظایف حکومت است. احساس ناشی از درک موقعیت نامناسب فقرا، علاوه بر کاهش آلام، بخشی از نیازهای روحی ایشان را تأمین می‌نماید: «تیماردار یتیمان باش و غم‌خوار پیران از کار افتاده». (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۲۳)

۱۲-۱. مدارا با مردم

در نامه ۵۳، اساس مراوده حکمران و مردم، بر سه محور رحمت، محبت و لطف مستقر می‌گردد. با نوعی رابطه پدر و فرزندی بین مردم و حکمران، حاکم باید نسبت به محرومان مهربان باشد. این رابطه سبب درک بهتر شرایط زندگی فقرا توسط حکمران می‌شود.

۱۳-۱. سلسله مراتب ولایت در کارگزاری امور دولت

در همه سطوح مدیریتی، مطلوب، نوعی رابطه ولایی بین مدیران و زیردستان است تا بتوانند اعمال حکمرانی کنند. کارکنان بر این اساس در پرتو اطاعت از خداوند، اطاعت از مدیران فرادست را می‌پذیرند. در این رویکردها، مدیرانی توانایی سرپرستی بر کارکنان و شهروندان مستمند را دارند که در برابر خدا خاشع و خاضع باشند تا در پرتو هدایت او به توسعه جامعه پیراسته از فقر بپردازند.

۱۴-۱. لزوم توجه کارگزاران به پیامدهای فقر

فقر به‌عنوان یکی از موانع توسعه جامعه سالم، در سیره علوی مطرود است و باید همه مسئولان، مشارکت‌جویانه فقرزدایی کنند. حضرت خطاب به محمد حنیفه می‌فرماید:

از تهی دستی بر تو هراسناکم؛ پس از آن، به خدا پناه ببر که فقر سبب نقص در دین و سرگردانی عقل و ایجادکننده دشمنی است. (دشتی، ۱۳۷۹: ۴۵۶)

۱۵-۱. اولویت رضایت و آسایش مردم بر جمع‌آوری مالیات و زکات

رضایت و آسایش مردم مهم‌تر از پرکردن خزانه است، بنابراین کارگزاران مالیات باید به نحوی به سراغ مودیان بروند که به صلاح آنان باشد و هنگام مراجعه باید همه شئون اخلاقی را رعایت نمایند؛ زیرا روزی عامه مردم جامعه توسط مالیات‌دهندگان تأمین می‌شود و حال آنها نیکو نشود، مگر به نیکو شدن حال مالیات‌دهندگان. (دشتی، ۱۳۷۹: ۵۷۸)

۱۶-۱. انتصاب کارگزاران مورد اعتماد در ارتباط با فقرا

اعتماد میان افراد و گروه‌های سازمانی، مؤلفه مهمی در تأمین ثبات پایدار سازمان و بهبود روابط اعضای آن است؛ اعتمادی برخاسته از عدالت و معطوف به حق‌گرایی و شایسته‌گزینی. در حکومت علوی کارگزاران موثق انتخاب می‌شوند تا حدود بیت‌المال و حقوق مردم رعایت و حقوق محرومین اعاده گردد.

۱۷-۱. دغدغه رفع فقر و تحقق عدل

حکمرانان مدعی فقرستیزی باید سازمان‌هایی ایجاد نمایند که دغدغه اصلی آنها فقرزدایی بوده و از کارکنانی استفاده نمایند که تمایل به تحقق عدالت و مهار فقر داشته باشند.

۱۸-۱. اسوه بودن رفتار و کردار

همان‌گونه که امام اسوه مردم است، حکومت او نیز باید اسوه حکمرانی سالم باشد. از این منظر رسالت امام، نه حکومت، بلکه نمایش شیوه حکمرانی عادلانه است. بنابراین، شکست برای این حکومت، فقط در هنگامه بی‌عدالتی رخ می‌دهد؛ زیرا پیروزی یا شکست در جنگ، نمی‌تواند شأن اسوگی آن را خدشه‌دار

کند بلکه آنچه به این حکومت ضربه می‌زند، عدم رعایت الزامات بقا در حریم آسوگی است: (پورعزت، ۱۳۹۵: ۱۴)

به خدا قسم، معاویه از من زیرک‌تر نیست، او پیمان‌شکنی می‌کند و گنه‌کاری. اگر پیمان‌شکنی را ناخوش نمی‌داشتم، من زیرک‌ترین مردم بودم. (آیتی، ۱۳۷۸: ۴۶۹)

۱۹-۱. کارگزاران متواضع و پرهیزکار

کارگزاران باید از شخصیت خودساخته و پاکیزه برخوردار بوده، به تبعیت از حکومت علوی، برای مقام خویش اصالت قائل نبوده، بلکه رضایت خداوند را مدنظر قرار دهند. اصل بر خدمت به مردم و پرهیز از سلطه‌گری است:

شایسته است که والی، اگر مالی به دستش افتاد، یا به نعمتی مخصوص گردید، نسبت به افراد مردم دگرگون نشود. بلکه نعمتی که خدا به او ارزانی می‌دارد، سبب فزونی نزدیکی او به بندگان و توجه و مهربانیش به برادرانش گردد. (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۱۳)

۲. عدالت سیاسی

سیاست علوی برای تحقق اخلاق و خدمت به مردم است؛ سیاستی که بر مبنای رستگاری و پرهیزکاری و برای هدایت انسان‌ها باشد و بنیان آن استوار بر عدالت. کارگزاران متولی فقرزدایی در حکمرانی علوی، دست‌کم باید ۷ کد اخلاقی را رعایت کنند. (۱ تم اصلی و ۶ تم فرعی)

جدول ۳. کدهای اخلاقی ناظر بر عدالت سیاسی

عدالت سیاسی	
نظارت کارگزاران بر عملکرد زیرمجموعه خود (۹)	عزم سیاسی در مقابله با فساد (۶)
برخورد سریع با چپاولگران و بازگرداندن حقوق تضییع شده (۴)	شایستگی کارگزاران (۱)
شفافیت عملکرد (۲)	
ایجاد بانک اطلاعاتی جامع (۱)	

۱-۲. نظارت کارگزاران بر عملکرد زیرمجموعه خود

«در کارهایشان تفقد کن و کاوش نمای و جاسوسانی از مردم راست‌گو و وفادار به خود بر آنان بگمار. زیرا مراقبت نهانی تو در کارهایشان آنان را به رعایت امانت و مدارا در حق مردم وا می‌دارد.» امام همچنین کارگزاران را به دقت در امور مرتبط با خویش و تقید نسبت به منزلتی که از آن بهره می‌برند، ملزم می‌سازد: «دبیر باید به پایگاه و مقام خویش در کارها آگاه باشد. زیرا کسی که مقدار خویش را نداند، به طریق اولی، مقدار دیگران را نتواند شناخت.» (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۳۵)

۲-۲. عزم سیاسی در مقابله با فساد

در برنامه‌های ضدفساد باید ریشه‌های فساد را در چند جهت مدنظر قرار داد (قلی پور و نیک رفتار، ۱۳۸۵: ۴۰). مردم آگاه، از تصمیم‌های حکومتی تأثیرپذیر بوده، در موقعیتی قرار می‌گیرند که بر رفتار کارگزاران بخش عمومی نظارت داشته، و زمینه‌های ارتکاب به فساد را از آنان سلب کنند. منظور از عزم سیاسی، ایجاد تغییرهای فردی و محیطی برای اصلاح فرد و جامعه است که منع ارتکاب جرم را به‌صورت پایدار فراهم سازد. در مکتب علوی امر به معروف و نهی از منکر، از مصادیق حضور آحاد جامعه در فسادزدایی است:

خداوند امر به معروف را برای اصلاح عوام و نهی از منکر را برای جلوگیری از کم‌خردان واجب گردانید. (آیتی، ۱۳۷۸: ۲۵۲)

۳-۲. برخورد سریع با چپاولگران و بازگرداندن حقوق تضییع شده

ظلم آثار نامطلوب بسیاری در سطح فردی و اجتماعی دارد. یکی از مصادیق ظلم، وجود روابط ناعادلانه در انواع مبادلات است. نظیر فسادهای مالی و اختصاص اموال عمومی و فرصت‌ها:

از آن بهره‌یز که چیزی را که همه مردم در آن سهیم‌اند به خود یا کسانی اختصاص دهی و در اختیار آنان بگذاری. (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۳۶)

۴-۲. شایستگی کارگزاران

در نهج‌البلاغه شایسته‌سالاری در دو سویه فنی و اخلاقی مدنظر قرار گرفته: (پورعزت، ۱۳۹۰: ۳۱؛ فروزنده دهکردی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۲)

و از میان مردم، برترین فرد را برای قضاوت انتخاب کن، کسانی که مراجعه فراوان، آنها را به ستوه نیاورد و برخورد مخالفان با یکدیگر او را خشمگین نسازد و بر اشتباهاتش پافشاری نکند؛ (دشتی، ۱۳۷۹: ۵۷۵) سپس در امور کارمندان بیندیش و آنان را پس از آزمایش به کار بگمار. (دشتی، ۱۳۷۹: ۵۷۷)

۵-۲. شفافیت عملکرد

نهادهای قانونی باید در برابر اقداماتشان پاسخگو باشند و به‌ویژه، نهادهای متولی فقرزدایی باید به لحاظ ارتباطشان با فقرا، شفافیت اداری قوی‌تری داشته باشند. در نهج‌البلاغه، به صراحت کارگزاران موظف می‌شوند که جز اسرار نظامی و حریم خصوصی مردم، همه اطلاعات ضروری را آشکار سازند و خود نیز در دسترس مردم باشند. در قرآن و روایات همچنین بر ضرورت صداقت، و پرهیز از دروغ‌گویی و پرهیز از تبنانی تأکید شده است. بنابراین، ایجاد بانک اطلاعاتی جامع، مفید خواهد بود. لذا امام بر امکان آگاهی از همه امور مملکت برای مردمان، به جز اسرار نظامی تأکید می‌فرماید. (دلشادتهرانی، ۱۳۹۵: ۶۱۶)

۶.۲. بانک اطلاعاتی همه‌جانبه

امیرمؤمنان تمایل انسان‌ها به حقیقت‌جویی را پاس داشته، بر ضرورت جریان اطلاعاتی جامع، برای آگاه‌سازی مردم و جلوگیری از فساد فردی و اجتماعی تأکید دارد:

اگر شهروندان درباره تو ستم روا داشتند، گمان بردند، دلیل خود را برایشان شفاف آشکار کن. گمان‌های بد ایشان را از خویش بگردان، که در این کار، گونه‌ای پرورش دادن نفست است، و همراهی و نرمشی با شهروندان، و دلیل آوردنی است که با برپا داشتن و بردن آنان به راه حق به خواست خودت هم رسیده‌ای. (دشتی، ۱۳۷۹: ۷۲۲)

۳. عدالت فرهنگی

عدالت فرهنگی بر برخورداری همه انسان‌ها از حقوق شایسته خود، در راستای اعتلای معارف، باورها و ارزش‌های فردی و اجتماعی دلالت دارد. رسوخ این باورها در ارزش‌های یک جامعه، پیش‌نیاز توسعه عدالت همه‌جانبه است. در این باره با ملاحظه سخنان و سیره امام علی علیه السلام کدهای اخلاقی زیر حاصل شده‌اند.

جدول ۴. کدهای اخلاقی ناظر بر عدالت فرهنگی

عدالت فرهنگی (+)	
تثویق به پرداخت زکات (۴)	عدم مصونیت قضایی افراد (۴)
تقویت انگیزه ایمانی آحاد جامعه (۴)	تأمین اجتماعی همه‌جانبه (۳)
فرهنگ کار (۲)	تولید کارا (۲)
اصلاح دانش و عقلانیت اقتصادی (۲)	توجه به اسراف و تبذیر در مصرف (۸)
صرفه‌جویی و قناعت در مصرف (۵)	اعتدال در مصرف (۲)
ایثار و فداکاری در مصرف (۱)	کیفیت‌گرایی (۱)

۱-۳. تشویق به پرداخت زکات

برای تحقق جامعه اسلامی، ایجاد یک سیستم قدرتمند تأمین اجتماعی ضرورت داشته است (بادپا، ۱۳۹۸: ۳۱۶) هدف خمس و زکات کمک به ضعف‌است تا حداقل نیازهای همه آحاد جامعه برطرف گردد:

و تو را در این صدقه نصیبی است ثابت و حقی است معلوم و نیز مسکینان و ناتوانان و بینوایان با تو شریک‌اند. من حق تو را به تمامی می‌پردازم، تو نیز حق آنان را به تمامی بپرداز. (آیت‌ی، ۱۳۷۸: ۶۳۹)

۲-۳. عدم مصونیت قضایی افراد

در صورت آزادی بیان، می‌توان بی‌عدالتی‌ها را آشکار ساخت و راستی و درستی را توسعه داد. هرگاه حق

انتقاد و اعتراض محدود گردد، بی‌گمان ستمگری راه خود را هموار می‌سازد و چیزی جلودار آن نخواهد بود. (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۵: ۱۱۲) در چنین جامعه‌ای، هیچ‌کس در برابر خطای خود مصون نبوده، به اجرای حکم در برابر قانون ملزم است. در این میان، اهمیت نقش قوه قضائیه به‌عنوان یکی از متولیان اجرای قانون آشکار می‌شود. متولیان فقرزدایی مستثنی نیستند و باید در برابر اشتباهات خود پاسخ‌گو باشند.

۳-۳. تقویت انگیزه ایمانی آحاد جامعه

هویت هر جامعه‌ای، همچون وجه تمایز آن از جوامع دیگر مدنظر قرار می‌گیرد. در نهج‌البلاغه، بر هویت جامعه دینی، و رعایت احکام الهی تأکید شده، حتی اخذ مالیات و کمک به فقرا نیز با الزامات هویت دینی مدنظر قرار می‌گیرد:

بگو ای بندگان خدا! ولی خدا و خلیفه او مرا به نزد شما فرستاده که سهم خدا را از اموالتان بستانم. آیا خدا در اموالتان سهمی دارد که آن را به ولی خدا بپردازید؟ (آیتی، ۱۳۷۸: ۶۳۹)

۴-۳. تأمین اجتماعی همه‌جانبه

به تعریف سازمان بین‌المللی کار: «تأمین اجتماعی، حمایتی است که جامعه در قبال پریشانی‌های اجتماعی و اقتصادی پدید آمده برای اعضای خود به جهت قطع یا کاهش شدید درآمد افراد در اثر بیکاری، بیماری، بارداری، از کارافتادگی، سالمندی، فوت و افزایش هزینه‌های درمان و نگهداری خانواده‌ها، به آنها ارائه می‌دهد». (مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۸۴: ۶) در همین امتداد، بر تأمین الزامات زندگی افراد تأکید می‌شود؛ هرچند این وظیفه منحصر به حکومت نیست، بلکه طبق رهنمودهای علوی، به‌منزله مسئولیت اجتماعی تک‌تک افراد جامعه به‌ویژه اغنیا شناخته می‌شود. (جهان‌بین و نعمتی، ۱۳۹۴: ۱۱۵)

۵-۳. فرهنگ کار

عدالت اقتصادی، نیازمند توسعه فرهنگ کار و تلاش اقتصادی است. امیرمؤمنان همیشه فرهنگ رفاه بدون کار و تلاش اقتصادی را محکوم کرده‌اند:

این مال نه از آن من است و نه از آن تو. بلکه درآمد عمومی است، و از آن همه مسلمانان است، و فراهم آمده شمشیرهای آنان. پس اگر تو [عبدالله بن زَمعه] در جنگ با ایشان همراهی کرده‌ای، بهره‌ای همانند آنان داری، و اگر نه، چیده‌های دست آنان، برای دهان‌هایی جز دهان خودشان سزاوار نیست. (دستی، ۱۳۷۹: ۷۷۱)

۶-۳. تولید کارا

تولید کارا به‌عنوان مؤثرترین روش دستیابی به رفاه و رشد اقتصادی، مانع خام‌فروشی منابع شده و برای کشور ارزش افزوده و بهبود سطح معیشت را در پی دارد. این امر همت بلیغ و روحیه سخت‌کوش می‌طلبد:

اینک سفارش مرا درباره بازرگانان و پیشه‌وران بپذیر و درباره آنها به کارگزارانت نیکو سفارش کن؛ خواه آنها که بر یک جای مقیم‌اند و خواه آنها که با سرمایه خویش، این سو و آن سو سفر می‌کنند و با دسترنج خود، زندگی می‌نمایند. زیرا این گروه، خود عوامل ایجاد منافع‌اند و اسباب رفاه. (دستی، ۱۳۷۹: ۷۳۱)

۷-۳. اصلاح دانش و عقلانیت اقتصادی

بنابر رهنمودهای امام علی علیه السلام، ستم اقتصادی و فقر، حاصل بی‌تدبیری و ضعف خرد است؛ به بیان امام علی علیه السلام: بی‌تدبیری کلید فقر است؛ بنابراین، جز با تکیه بر دانش اقتصادی جامع، نمی‌توان برنامه‌ای جامع را برای نیل به اقتصاد عدالت‌محور سامان داد. (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۵: ۴۹۰)

۸-۳. مهار اسراف و تبذیر

از روشن‌ترین پیامدهای زیان‌بار اسراف و تبذیر، فقر است که معمولاً در سطح کلان، نمود بیشتری می‌یابد و به افزایش هزینه‌ها می‌انجامد و آثار زیانباری را بر جامعه تحمیل می‌کند. پرهیز از اسراف، معطوف به عقلانیت است:

هان بدانید و هُش دارید که دادن و بخشیدن دارایی در جایی که سزاوار و شایسته نیست، همان بریز و بپاش و بیش از اندازه و گزاف‌کاری است. (دستی، ۱۳۷۹: ۲۹۳)

۹-۳. ایثار و فداکاری در مصرف

سازمان ایثارگر می‌تواند با افق دید وسیع و در پرتو عقلانیت، بسیاری از پیش‌فرض‌ها، معادله‌ها و پیش‌بینی‌ها را تغییر دهد و به سازمانی مانا در اذهان آدمیان تبدیل شود تا علاوه بر دستیابی به اهداف تعیین شده، از مشروعیت، مقبولیت و محبوبیت اجتماعی کافی برخوردار باشد. (مهدی و پورعزت، ۱۳۹۰: ۱۴) از مهم‌ترین کارکردهای ایثار، آن است که زمینه‌های تکاثر و تمرکز ثروت و سرمایه‌داری غیرمولد را کاهش می‌دهد و از فقر می‌کاهد.

۱۰-۳. کیفیت‌گرایی

اقتصاد مبتنی بر کیفیت‌گرایی، هر چند محدود هم باشد، به بار می‌نشیند و زمینه‌ساز رشد و عدالت می‌گردد؛ و اقتصاد بی‌بهره از کیفیت، هر چند انبوه باشد ماندگاری ندارد و نمی‌تواند زمینه عدالت‌گستری را فراهم آورد.

۴. عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی، در نگاه امیرمؤمنان چنان مهم و اساسی است که می‌توان گفت، راز پذیرفتن حکومت از

تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو سیره امام علی علیه السلام □ ۴۱

سوی اوست، او حکومت را پذیرفت تا ستم‌های اقتصادی را برچیند و عدالت اقتصادی را حاکم سازد: (دلشاد تهرانی، ۱۳۹۵: ۱۱۳)

و اگر خداوند از دانشمندان پیمانی سخت نگرفته بود که در برابر شکمبارگی ستمگر و گرسنگی ستم‌دیده، هیچ آرام و قرار نگیرند، بی تأمل ریسمانِ مهارِ حکومت را بر گردنش می‌افکندم. (آیتی، ۱۳۷۸: ۴۵)

جدول ۵. کدهای اخلاقی ناظر بر عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی (۰)	
نظام مالیاتی عادلانه (۲)	مصرف دقیق منابع (۲)
ایجاد اشتغال پربازده متناسب با اولویت جامعه (۸)	اولویت رفع اضطرارها در حکومت (۷)

۱-۴. نظام مالیاتی عادلانه

از مباحث مهم در عرصه اخلاق مالی عمومی، بحث عدالت مالیاتی است؛ که دو سویه دارد: مودیان و حکومت اسلامی. از دیدگاه امیرمؤمنان همه مردم روزی‌خوار مالیات‌دهندگانند؛ بنابراین کارگزاران مالیات باید به نحوی به سراغ مودیان مالیات بروند که به صلاح آنان باشد و هنگام مواجه با آنان، رفتار و عملکرد خود را بر این مبنا می‌نهند که «عموم جامعه، حالشان نیکو نشود، مگر به نیکو شدن حال مالیات‌دهندگان». (آیتی، ۱۳۷۸: ۵۷۸)

۲-۴. مصرف دقیق منابع

مصرف دقیق منابع، با توجه به اهداف و بودجه و برنامه تخصیص داده شده، عامل مؤثری در جلوگیری از اتلاف منابع است. براساس نامه ۵۳، استفاده از منابع باید در جهت رفع دو گونه نیاز باشد: ایجاد سازوکارهای مورد نیاز برای اداره جامعه؛ و سامان‌دهی امور مردم و رفع نیازهای آنان.

۳-۴. اولویت رفع اضطرارها

در نگاه دوراندیشانه به تدبیر امور، منطق اولویت‌بندی هزینه‌های عمومی مدنظر قرار می‌گیرد. (پورعزت و کیانی، ۱۳۹۴: ۸۰) تأمین تسهیلات اولیه و زیرساخت‌های توسعه اقتصادی و امکان استفاده آگاهانه از منابع ملی و فرصت‌های برابر، در زمینه‌های آموزش و درمان و امنیت، از ضرورت‌های جامعه فقرزدوده است:

خدا را خدا را درباره طبقات پایین که هیچ چاره‌ای ندارند، از زمین گیران، نیازمندان، گرفتاران، دردمندان. همانا در این طبقه، گروهی خویشتن‌داری کرده و گروهی به گدایی دست‌نیاز برمی‌آورند؛ پس برای خدا، پاسدار حقی باش که خداوند برای این طبقه معین فرموده است. (دشتی، ۱۳۷۹: ۴۱۵)

۴-۴. ایجاد اشتغال پربازده متناسب با اولویت جامعه

یکی از سنن آشکار الهی قرار دادن رزق و روزی در برابر فعالیت انسان است. فقر و تنگدستی زاییده تنبلی و ناتوانی است و زمینه ایجاد فساد در جامعه را فراهم می‌کند. در همین راستا، کارگزاران حکومت اسلامی بایستی زمینه اشتغال جوانان برای جلوگیری از فقر قابلیت‌ی را فراهم سازند. امام علیه السلام در خطبه ۴۰ می‌فرماید:

... در سایه حکومت او مال دیوانی را فراهم آورند و با دشمنان پیکار کنند و راه‌ها را ایمن سازند؛ و به نیروی او حق ناتوان را از توانا بستانند، تا نیکوکردار روز به آسودگی به شب رساند و از گزند تبه‌کار در امان ماند. (آیتی، ۱۳۷۸: ۱۰۵)

تولید کارا بهترین و مؤثرترین روش دستیابی به رفاه و رشد اقتصادی است. علمی که به تولید کارا منتج شود، می‌تواند جلوی خام‌فروشی منابع را بگیرد، برای کشور ارزش افزوده ایجاد کند و بهبود سطح معیشت را در پی دارد. این امر همت بلیغ می‌طلبد و روحیه سخت‌کوش؛ در این باره در نامه ۵۳ نهج‌البلاغه چنین آمده است:

اینک سفارش مرا درباره بازرگانان و پیشه‌وران بپذیر و درباره آنها به کارگزارانت نیکو سفارش کن؛ خواه آنها که بر یک جای مقیم‌اند و خواه آنها که با سرمایه خویش، این‌سو و آن‌سو سفر می‌کنند و با دسترنج خود، زندگی می‌نمایند. زیرا این گروه، خود عوامل ایجاد منافع‌اند و اسباب رفاه و آسودگی و به‌دست آورنده آن از راه‌های دشوار و دور و خشکی و دریا و دشت و کوهسار و جای‌هایی که مردم در آن جای‌ها گرد نیابند و جرأت رفتن به آن جاها ندارند. اینان مردمی مسالمت‌جوی‌اند که نه از فتنه‌گری‌هایشان بیمی است و نه از شر و فسادهایشان وحشتی. در کارشان نظر کن، خواه در محضر تو باشند یا در شهرهای تو. (دستی، ۱۳۷۹: ۷۳۱)

۵. عدالت توزیعی

بر مبنای عدالت توزیعی، حکومت اسلامی موظف است تا برابری را مبنای همه رفتارهای اداری قرار دهد:

سوگند به خدا برادرم عقیل را دیدم که به شدت فقیر شده بود و از من می‌خواست یک صاع از گندم‌ها را به او ببخشم، او اصرار کرد و خواسته خود را تکرار نمود، گمان کرد که من دین خود را به او می‌فروشم. (دستی، ۱۳۷۹: ۵۳۲)

این روایت دال بر آن است که هیچ‌گونه دخل و تصرفی، با هیچ توجیهی درباره نزدیکان حکمرانان روا نیست و حتی در صورت فقر شدیدشان نیز نمی‌توان استثنائی برای‌شان قائل شد.

جدول ۶. کدهای اخلاقی ناظر بر عدالت توزیعی

عدالت توزیعی	
اولویت داشتن مصرف منابع، در همان منطقه (۴)	تقسیم مساوی بیت‌المال (۱۱)
حذف مناصب در توزیع بیت‌المال (۲)	اولویت نیاز در توزیع منابع (۴)
جمع‌آوری ثروت‌های نامشروع (۱)	

۱-۵. تقسیم مساوی بیت‌المال

شاخص اصلی در تحقق عدالت، ادای حقوق افراد است. لذا توزیع و تقسیم بالسویه را می‌طلبند نه نفس تقسیم برابر؛ چراکه ایجاد برابری بین آحاد جامعه بدون اینکه مستحق برابری باشند، عدالت شمرده نمی‌شود. (احمدی، ۱۳۹۱: ۶۷) «آگاه باش! حق مسلمانانی که نزد تو هستند با آنانی که نزد من می‌باشند، در تقسیم بیت‌المال مساوی است». (آیتی، ۱۳۷۸: ۶۹۵) بر همین اساس، بر عهده سازمان‌هاست که هنگام توزیع حقوق افراد به‌ویژه هنگام رسیدگی به فقرا، الزامات برابری را رعایت نمایند.

۲-۵. اولویت نیاز در توزیع منابع

استمرار ارتباط با گروه‌های متفاوت اجتماعی در سطوح طبقاتی و نیازهای گوناگون، یکی از سرمایه‌های بزرگ حفظ سلامت حکمرانی خردمندان است. حکومت نماینده همه مردم است و توجه به نیازها و درجه ضروری بودن آنها یکی از اصول اخلاقی حکمرانی شایسته است:

برای کسانی که به تو نیاز دارند، زمانی معین کن که در آن فارغ از هرکاری به آنان بپردازی. (آیتی، ۱۳۷۸: ۷۴۶)

۳-۵. حذف مناصب در توزیع بیت‌المال

امیرمؤمنان در استمرار مبارزه با نابرابری، به سلطه برتری طلبانه اشراف سیاسی پایان داد و اموال را بدون توجه به نفوذشان، عادلانه توزیع کرد؛ سبکی مأخوذ از الگوی حکومتداری پیامبر صلی الله علیه و آله. (حائری، ۱۳۸۶: ۷۱). «اما در باب اینکه چرا در تقسیم بیت‌المال مساوات می‌کنم، این هم چیزی است که من به رأی خود یا از روی هوای نفس در آن قضاوت نکرده‌ام و من و شما دیده‌ایم که رسول‌الله صلی الله علیه و آله در این باب، چه حکمی آورده است و چگونه عمل کرده است». (دشتی، ۱۳۷۹: ۴۷۷)

۴-۵. جمع‌آوری ثروت‌های نامشروع

برخورد با ستمگران و چپاول‌گران موجب ایجاد حس اعتماد و امنیت در طبقه فرودست جامعه شده و زمینه مشارکت مؤثر افراد را در رفع مشکلات جامعه فراهم می‌نماید. در این موضوع اهمیت برخورد

زودهنگام و قاطعانه برای جلوگیری از تکرار و شیوع آن در جامعه، بایستی قابل توجه کارگزاران جامعه اسلامی باشد. امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه نامه ۱۵ می‌فرماید:

به خدا سوگند، اگر ثروت‌ها را بیابم که با آنان زنان به تزویج درآمده‌اند و کنیزان با آن خریداری شده‌اند، آن را باز خواهم گرداند، به درستی که عدالت، گشایش است و آن را که عدالت به او تنگ باشد، ستم به او تنگ‌تر خواهد بود.

۵-۵. اولویت داشتن مصرف منابع، در همان منطقه

در اموال بیت‌المال که در نزد گردآمده است، سخت دقت و مراقبت کن و آنان را به عائله‌داران و گرسنگان که نامشان در دیوان نیازمندان است، بپرداز تا فقر و نیاز در جامعه ریشه‌کن شود، و مازاد آن را برای ما بفرست، تا بین نیازمندان اینجا تقسیم کنیم.

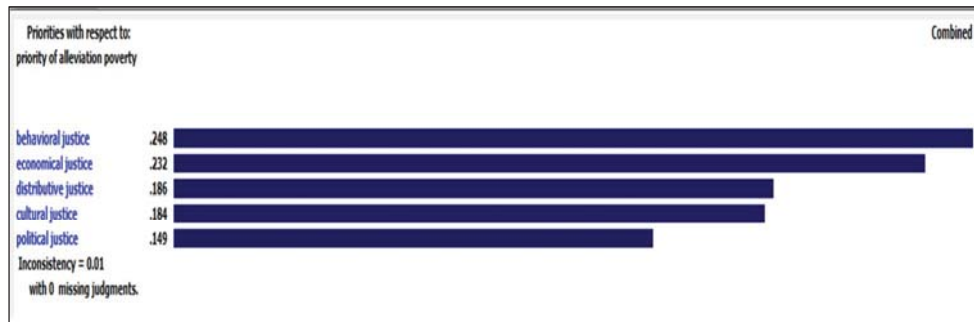
اولویت‌بندی کدها با استفاده از روش AHP

پژوهش درباره توسعه عدالت فراگیر و فقرزدایی در ابعاد رفتاری، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، همکاری سامان‌مند و همه‌جانبه‌ای را طلب می‌کند و امری سخت و زمان‌بر است. برای حصول آن از اولویت‌بندی تم‌های اصلی استفاده شده تا علاوه بر سهولت در شکل‌گیری سطوح و ابعاد گوناگون عدالت، به بهبود رابطه کارکنان و فقرا و کاهش آسیب‌های احتمالی بیانجامد.

قضاوت ترجیحی (مقایسات زوجی)

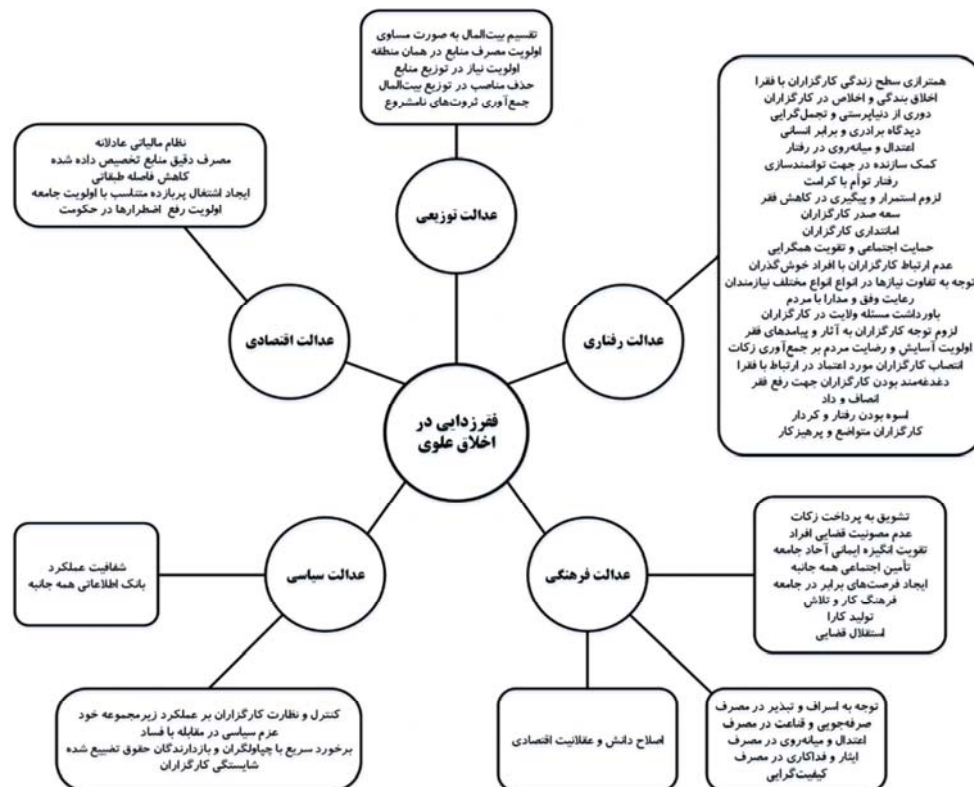
در این مرحله دستاورد پژوهشی در معرض آرای خبرگان قرار گرفت و حاصل اولویت‌بندی‌های آنها مقایسه شد. پس گزینه‌های مختلف تصمیم، براساس هر شاخص و قضاوت در مورد اهمیت آن شاخص در پرتو مقایسات زوجی، مقایسه شده، بعد از طراحی سلسله مراتب مسئله تصمیم، مجموعه ماتریس‌هایی که به‌طور عددی اهمیت یا ارجحیت نسبی شاخص‌ها را نسبت به یکدیگر و هر گزینه تصمیم را با توجه به شاخص‌ها نسبت به سایر گزینه‌ها اندازه‌گیری می‌نماید، مدنظر قرار گرفتند. پس از انجام این مراحل، با نرم افزار 11 Expert Choice با نرخ ناسازگاری ۰/۰۱ به‌دست آمد که در شکل زیر نشان داده شده است:

Compare the relative importance with respect to: priority of alleviation poverty					
	behavioral	political ju	economica	cultural jus	distributive
behavioral justice		1.59134	1.46326	1.21481	1.08842
political justice			1.59264	1.11704	1.35588
economical justice				1.23618	1.64714
cultural justice					1.00773
distributive justice					
Incon: 0.01					

نمودار ۱. اولویت‌بندی تم‌های اصلی

نتایج بخش کمی پژوهش حاکی از ارتباط نزدیک تم‌های اصلی است؛ چنانچه اولویت عدالت رفتاری ۰/۲۴۸ نسبت به عدالت اقتصادی ۰/۲۳۲ با اختلاف کمی مدنظر قرار می‌گیرد و همچنین سایر اولویت‌ها، وضعیت مشابهی دارند. اولویت‌های به‌دست آمده عبارتند: عدالت توزیعی ۰/۱۸۶، عدالت فرهنگی ۰/۱۸۴ و عدالت سیاسی ۰/۱۴۹. نسبت نرخ ناسازگاری نیز تا ۰/۱ قابل قبول است. همان‌طور که در نمودار بالا مشاهده می‌شود، نسبت ناسازگاری برابر با ۰/۰۱ است. این نسبت نشان‌دهنده عدم‌تناقض در ارزیابی‌ها و قضاوت‌های خیرگان است.

نمودار ۲: شبکه مضمون‌ها براساس مضمون‌های فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه

طراحی منشور اخلاقی سازمان‌های متولی فقرزدایی در پرتو سیره امام علی علیه السلام

با استفاده از کدهای به دست آمده از طریق مطالعه نهج‌البلاغه و سیره امام علی علیه السلام و ارزیابی کدها براساس مصاحبه با خبرگان، می‌توان منشور اخلاقی ناظر بر کارکنان در سازمان‌های متولی فقرزدایی را تدوین کرد واز آن برای بهبود عملکردشان بهره گرفت. بدین ترتیب با استفاده از شاخص‌هایی همچون هم‌ترازی سطح زندگی کارگزاران با فقرا، کمک سازنده در جهت توانمندسازی، سعه‌صدر، امانتداری، حمایت اجتماعی، تقویت هم‌گرایی، دوری از دنیاپرستی، ترویج دیدگاه برادری و برابری و توسعه الگوی اخلاق حرفه‌ای در مواجهه با محرومان، می‌توان سازمان‌های اخلاقی‌تری را ایجاد کرد. لذا اعضای سازمان‌های متولی فقرزدایی باید بکوشند تا به اصول اخلاقی معینی پای‌بند بوده، در جهت خدمت به گروه‌های فقیر جامعه تلاش نمایند:

با توکل بر خداوند متعال و در پرتو سیره اسوه حکومتداری، امام علی علیه السلام، عزم جدیشان را در جهت رسیدگی به نیازمندان و محرومان در راستای از بین بردن فقر به کار گیرند. بدین ترتیب متعهد می‌شوند:

۱. رعایت حرمت فقرا و حفظ کرامت انسانی آنها را وظیفه خود دانسته، از خدمات رسانی به محرومان و از کار افتادگان دریغ نورزند.
۲. پرهیز کارگزاران از تجمل‌گرایی: با در نظر گرفتن سطح زندگی فقرای جامعه، همواره درصدد دوری از تجمل‌گرایی باشند.
۳. اولویت دادن به توانمندسازی برنامه‌های حمایتی سازمان خود را به توانمندسازی محرومین، جهت رفع نیازهای اولویت‌دار آنان معطوف سازند.
۴. امانت‌داری در مواجهه با بیت‌المال: در امانتداری نسبت به منابع ملی، منافع مردم و اسرار نیازمندان کوشا بوده و اسرار آنان را نزد افراد غیرمسئول بازگو نکنند.
۵. برانگیختن عزم ملی و حمایت اجتماعی: برنامه‌های بلندمدت سازمان را با عزم برانگیختن حمایت اجتماعی در راستای فقرزدایی، تدوین نمایند.
۶. دغدغه‌مندی نسبت به حل مشکلات: با آگاهی و دغدغه‌مندی نسبت به مسائل و مشکلات نیازمندان، حداکثر سعه‌صدر را در برخورد با مسائل و مشکلات متعدد آنان مبذول دارند.
۷. رعایت شئون‌ات برابری و برادری با محرومان: در ارائه خدمت به نیازمندان و محرومان، شئون‌ات برابری و برادری را رعایت نموده، و حقوق آنها را به طور کامل حفظ نموده و رعایت نمایند.
۸. اهتمام به ریشه‌کن ساختن فقر: خدمات خود را با اهتمام جهت رفاه حال نیازمندان و برکندن ریشه‌های فقر ارائه دهند.

۹. تکلیف‌محوری در فقرزدایی: توسعه فرهنگ اسلامی و مبارزه با فقر را به یک‌رویه و سنت فرهنگی تبدیل نمایند.
۱۰. در محیط کار و جامعه، با التزام عملی به انجام تکالیف دینی و مذهبی، الگو و سرمشق دیگران باشند.

جدول ۷. کدهای محوری منشور اخلاقی کارگزاران متولی فقرزدایی

کدهای موجود در منشور اخلاقی	آدرس حداقل کدهای مرتبط، منطبق با متن نهج‌البلاغه
هم‌ترازی سطح زندگی کارگزاران با عامه مردم فقیر	خطبه ۲۰۰، نامه ۴۵ و ...
کمک سازنده در جهت توانمندسازی	نامه ۵۳ و ...
سعه‌صدر در مواجهه با فقرا	نامه ۵۳، خطبه ۷۶، ۲۶ و ...
امانتداری در مواجهه با بیت‌المال	نامه ۵، خطبه ۱۹۹ و ...
حمایت اجتماعی و تقویت هم‌گرایی	نامه ۵۶، ۴۶، ۶۷ و ...
دوری از دنیاپرستی و تجمل‌گرایی	خطبه ۱۱۱، خطبه ۵۲ و ...
دیدگاه برادری و برابری انسانی	حکمت ۴۲۵ و ...
اسوه بودن رفتار و کردار	خطبه ۱۹۱ و ...

بحث و نتیجه

مدیریت اخلاقی، از الزامات موفقیت سازمان‌ها، به‌ویژه در بخش سازمان‌های دولتی است. مبارزه با فقر و ریشه‌کن کردن آن و به تبع آن، ایجاد رفاه در سطح جامعه، از اهداف اصلی سازمان‌های متولی فقرزدایی و حکومت‌های تعالی‌گراست؛ تاحدی که می‌توان گفت در صورت محقق نشدن این اهداف، اساساً فلسفه وجودی حکومت‌های تعالی‌گرا مورد تردید واقع می‌شود. ضرورت توسعه ابعاد گوناگون عدالت‌ورزی در سازمان‌ها و ایجاد زمینه‌های عمل اخلاقی در آنها زمینه‌ساز اهتمام جدی به فقرزدایی در جامعه است. یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که اصلی‌ترین مضمون‌های استخراج شده در قالب کدهای اخلاقی به حوزه‌های عدالت رفتاری، عدالت سیاسی، عدالت فرهنگی، عدالت اقتصادی و عدالت توزیعی قابل تقسیم‌اند که هر کدام، با مجموعه‌ای از تم‌های فرعی و اصلی از دیگری متمایز می‌گردند. در بخش کمی پژوهش، با اولویت‌بندی تم‌های به‌دست آمده، مشاهده شد که ابعاد گوناگون عدالت، لازم و ملزوم‌اند. فلذا تأکید می‌شود که هنگام فقرزدایی باید توجه همه‌جانبه سیستم، در ابعاد گوناگون و با رویکردی جامع، به برقراری عدالت معطوف گردد. پژوهش‌های گوناگون نیز دال بر آنند که رعایت اصول اخلاقی در مواجهه خردمندانه و صحیح با اقشار فقیرتر جامعه ضروری است. مواجهه‌ای که

معطوف به حفظ عزت نفس آنان باشد. برخی کدهای اخلاقی استخراج شده در این پژوهش عبارتند از: شفافیت، عدالت، احساس امنیت، مشروعیت، برابری، انصاف، مسئولیت‌پذیری، اثربخشی، کارایی، صداقت، مردم‌داری، احترام، اعتماد و تعهد. (Matthews, 2014: 83; Klechner, 2014: 52)؛ الوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۲؛ پورعزت و کیانی، ۱۳۹۴: ۷۰؛ مقیمی و غفاری، ۱۳۹۵: ۶۹) در میان مجموعه این پژوهش‌ها، رفتار کارگزاران در سازمان‌های متولی فقرزدایی، کمتر مورد تأمل و تأکید قرار گرفته و برخی از کدهای به‌دست آمده از سیره علوی، در میان ادبیات متداول جهانی تازگی داشتند. حاصل پژوهش در قالب منشور اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر ارائه گردید که در آن بر اهمیت رعایت حرمت فقرا و تکریم نیازمندان، پرهیز کارگزاران از تجمل‌گرایی، اولویت دادن به توانمندسازی، امانتداری در مواجهه با بیت‌المال، برانگیختن عزم ملی و حمایت اجتماعی، دغدغه‌مندی نسبت به حل مشکلات مردم، رعایت شئون برابری و برادری در مواجهه با محرومان، اهتمام به ریشه‌کن ساختن فقر، توسعه فرهنگ فقرستیزی و تکلیف محوری در اهتمام به فقرزدایی تأکید شد. امید آنکه با استمرار پژوهش‌های بعدی و جدیت در کاربست این منشور بتوان جامعه پیراسته از فقر را در آینده نزدیک ایجاد کرد.

منابع و مأخذ

۱. الوانی، سید مهدی، ۱۳۷۹، «منشور اخلاقیات سازمانی در کلام مولا علی علیه السلام»، *فرآیند مدیریت و توسعه*، ش ۴۸ (۵)، ص ۸ - ۱.
۲. الوانی، سید مهدی، بزرگ حداد، الهام، ۱۳۹۴، «جامعیت منشور اخلاقی در کلام مولا علی علیه السلام»، *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ش ۴۶ (۱۲)، ص ۵۰ - ۳۱.
۳. الوانی، سید مهدی، حسن پور، اکبر، داوری، علی، ۱۳۸۹، «تحلیل اخلاق سازمانی کارکنان با استفاده از الگوی دایره اخلاق»، *اخلاق در علوم و فناوری*، ش ۳ (۵)، ص ۳۴ - ۲۵.
۴. احمدی، سیدجواد، ۱۳۹۱، «معیار عدالت توزیعی و نسبت آن با انصاف و برابری با تأکید بر اخلاق حکومتی امام علی علیه السلام»، *پژوهش‌نامه اخلاق*، ش ۱۸ (۵)، ص ۷۶ - ۵۳.
۵. اداره کل امور بین‌الملل، ۱۳۸۴، *اصول و مبانی تأمین اجتماعی*، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. آیتی، عبدالمحمد، ۱۳۷۸، *نهج‌البلاغه*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۷. بادپا، مهدی، ۱۳۹۸، «اثر زکات بر نابرابری درآمد در ایران»، *مطالعات اقتصاد اسلامی*، ش ۱۱ (۲)، ص ۳۳۶ - ۳۰۹.
۸. پورعزت، علی اصغر، ۱۳۹۰، «اداره سالم به روایت نهج‌البلاغه»، *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ش ۳۱، ۹۴ - ۶۹.

تدوین کدهای اخلاقی ناظر بر رفتار کارکنان سازمان‌های متولی مهار فقر در پرتو سیره امام علی علیه السلام □ ۴۹

۹. پورعزت، علی اصغر، ۱۳۹۰، «عدالت امام علی علیه السلام و ایران آینده»، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ش ۳۲ (۹)، ص ۶۷-۷۸.
۱۰. پورعزت، علی اصغر، ۱۳۹۵، «اسوه‌پردازی از حکومت حق‌مدار برای آیندگان»، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ش ۴۸، ص ۱۸-۹.
۱۱. پورعزت، علی اصغر، الوانی، سید مهدی، خنیفر، حسین، هاشمی، صدیقه سادات، ۱۳۹۵، «تدوین الگوی رفتاری کارگزاران در حکمرانی مطلوب از دیدگاه امام علی علیه السلام براساس متن نهج‌البلاغه»، مدیریت منابع در نیروی انتظامی، ش ۱۳ (۴)، ص ۱۰۲-۶۵.
۱۲. پورعزت، علی اصغر، کیانی، پاکنوش، ۱۳۹۴، خط مشی مالی دولت و حریم بیت‌المال از منظر نهج‌البلاغه، تهران، انتشارات بنیاد نهج‌البلاغه.
۱۳. جعفرپیشه، مصطفی، ۱۳۷۹، «حکومت علوی و اهتمام به اصلاحات اجتماعی اقتصادی»، توسعه و رفاه حکومت اسلامی، ش ۱۸(۵)، ص ۹۷-۵۶.
۱۴. جعفری تبریزی، محمد تقی، ۱۳۷۶، شرح نهج‌البلاغه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۵. جهان‌بین، فرزاد، نعمتی، محمد، ۱۳۹۴، «معیار و راهبردهای عدالت اقتصادی در نهج‌البلاغه»، پژوهشنامه نهج‌البلاغه، ش ۳ (۱۰)، ص ۱۲۲-۱۰۳.
۱۶. حاجیان، رضا. دلشاد تهرانی، مصطفی. امینی حاجی آبادی، محمدرضا، ۱۳۹۶، «زمینه‌های شفافیت اطلاعات و عدالت اقتصادی از دیدگاه نهج‌البلاغه»، پژوهش‌های نهج‌البلاغه، ش ۵۵ (۱۵)، ص ۱۰۲-۸۱.
۱۷. حائری، سیدمحسن، ۱۳۸۶، اندیشه‌های اقتصادی در نهج‌البلاغه، قم، انتشارات بنیاد نهج‌البلاغه.
۱۸. حبیب نژاد، سید احمد، عامری، زهرا، ۱۳۹۷، «معیارهای اخلاق حرفه‌ای کارگزاران در نظام مدیریت شایسته (در پرتو اندیشه علوی)»، معرفت اخلاقی، ش ۲۳ (۹)، ص ۶۶-۵۱.
۱۹. دانایی فرد، حسن، مظفری، زینب، ۱۳۸۷، «ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی»: تأملی بر استراتژی‌های ممیزی پژوهشی، پژوهش‌های مدیریت، ش ۱(۱)، ص ۱۶۲-۱۳۱.
۲۰. دشتی، محمد، ۱۳۷۹، نهج‌البلاغه، تهران، انتشارات بنیاد نهج‌البلاغه.
۲۱. دلشاد تهرانی، مصطفی، ۱۳۹۵، تراز حیات: ساختارشناسی عدالت در نهج‌البلاغه، تهران، نشر دریا.
۲۲. دلشاد تهرانی، مصطفی، امین ناجی، محمدهادی، باقر پور، سید معصوم، ۱۳۹۵، «مبانی اصول عزل و نصب کارگزاران با رویکرد اندیشه سیاسی امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه»، مدیریت سازمان‌های دولتی، ش ۱۷ (۵)، ص ۱۵۰-۱۳۷.

۲۳. دلشاد تهرانی، مصطفی، حسن آهنگری، محمد، ۱۳۹۲، «توزیع فقر یا توزیع عدالت از دیدگاه نهج‌البلاغه»، *پژوهش‌های نهج‌البلاغه*، ش ۳۷ (۱۰)، ص ۸۳-۹۸.
۲۴. شهاب، محمدرضا، ۱۳۹۲، «بررسی تحلیلی مهم‌ترین اصول اخلاقی حاکم در نظام مالیاتی علوی»، *پژوهشنامه نهج‌البلاغه*، ش ۳ (۱)، ص ۱۲۰-۱۰۱.
۲۵. صداقت، قاسم علی، جهان بین، عبادالله، ۱۳۹۱، «تعهدات ایجابی دولت در برابر شهروندان از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)»، *معرفت حقوقی*، ش سوم، ص ۲۹-۵۰.
۲۶. عابدی جعفری، حسن، تسلیمی، محمد سعید، فقیهی، ابوالحسن، شیخ زاده، محمد، ۱۳۹۰، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، ش ۱۰ (۵)، ص ۱۹۸-۱۵۱.
۲۷. عزیزآبادی، ابوالفضل، مرتضوی، سعید، انصاری اول، محمدعلی، رحیم نیا، فریبرز، ۱۳۹۵، «مدخلی بر ویژگیهای رهبری اخلاقی در نهج‌البلاغه»، *مدیریت اسلامی*، ش ۱۶ (۲۴)، ص ۴۱-۱۱.
۲۸. فروزنده دهکردی، لطف‌الله، علی احمدی، علیرضا، سرلک، محمدعلی، مولودیان، هادی، ۱۳۹۴، «شناسایی عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر همسویی اهداف فردی کارکنان و سازمان در نهج‌البلاغه»، *پژوهشنامه نهج‌البلاغه*، ش ۳ (۹)، ص ۹۳-۷۵.
۲۹. قلی پور، رحمت‌الله، نیک رفتار، طیبه، ۱۳۸۵، «فساد اداری و راهکارهای مناسب برای مبارزه با آن»، *مجلس و پژوهش*، ش ۵۳، ص ۵۴-۳۳.
۳۰. مشایخی پور، محمدعلی، ۱۳۹۰، «مبانی اخلاق کار از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)»، *مدیریت اسلامی*، ص ۳۷-۱۰.
۳۱. مطهری، مرتضی، ۱۳۵۴، *سیری در نهج‌البلاغه*، تهران، انتشارات صدرا.
۳۲. مظاهری سیف، حمیدرضا، ۱۳۸۷، «مبانی و مدل توسعه اخلاق در سیره نبوی و علوی»، *اخلاق*، ش ۱۳ و ۱۴، ص ۹۶-۴۶.
۳۳. مقیمی، محمد؛ غفاری، رحمان، ۱۳۹۵، «اخلاق در دولت: آگزیماتیزه کردن اخلاق در سازمان‌های دولتی»، *پژوهش‌های مدیریت عمومی*، سال نهم، ص ۵۹-۳۵.
۳۴. مهدی، عبدالحمید، پورعزت، علی اصغر، ۱۳۹۰، «تبیین ویژگیهای مانایی و پایداری در سازمانهای متمایل به ایثار»، *مدیریت اسلامی*، ش ۱۹ (۲)، ص ۳۴-۹.
۳۵. مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۸۴، سایت: www.ssaf.ir

۳۶. موسوی، سید زین العابدین، آقایی جنت مکان، حسین، نوروزی، نور محمد، ۱۳۹۷، «نقش اخلاق اسلامی در حکمرانی مطلوب»، پژوهش‌های اخلاقی، ش ۳۲، ص ۲۲۴ - ۲۰۳.
37. Aldulaimi, Saeed, Hameed, 2016, "Fundamental Islamic Perspective of Work Ethics", *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 7, no. 1, P. 59-76.
38. Bashir, A.-H. M, 2018, "Reducing Poverty and Income Inequalities: Current Approaches and Islamic Perspective", *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, No. 31 (1).
39. DeMarco, Patricia, 2017, "Rachel Carson's environmental ethic-a guide for global systems decision making", *Journal of Cleaner Production*, Vol. 140, Part 1, P. 127-133.
40. Dobel, J. P, 1990, *Integrity in the Public Service*, Public Administration Review, No. 50 (3), P. 66-354.
41. El Ayyubi, S., & Saputri, H. E, 2018, Analysis of the Impact of Zakat, Infak, and Sadaqah Distribution on Poverty Alleviation Based on the CIBEST Model (Case Study: Jogokariyan Baitul Maal Mosque, Yogyakarta). *International Journal of Zakat*, No. 3 (2), P. 85-97.
42. Kelchner, L, 2014, "*The Importance of Ethics in Organizations*", Retrieved <http://smallbusiness.chron.com/importance-ethicsorganizations-20925.html>.
43. Lawson, W.D, 2003, Between a Buck and a Hired Place, *Journal of Professional Issues in Engineering Education and Practice*, 129 (3).
44. Manap, N. A., Zakaria, Z., & Hassan, R, 2017, Investigation of Poverty Indicators for Designing Case Representation to Determine Urban Poverty, *International Journal of Advances in Soft Computing & Its Applications*, No. 9(2).
45. Matthews, J, 2014, "*Eight Elements of an Ethical Organization*". Retrieved, from <http://www.entrepreneurship.org>.
46. Rahim Abdul Rahman, A, 2010, "Islamic microfinance: an ethical alternative to poverty alleviation. *Humanomics*", 26(4), 284-295.
47. Rasool, M. S. A., Salleh, A. M., & Harun, M. F. M, 2012, Poverty measurement by Islamic institutions, *International Journal of Social Management*, Economics and Business Engineering, N. 6(5).
48. Rohr, J, 1989, *Ethics for bureaucrats: An essay on law and values*, (2nd ed.), New York, NY: Marcel Dekker.
49. Sadler-Smith, E, 2013, "Toward organizational environmental virtuousness", *Journal of Applied Behavioral Science*; No. 49 (1), P. 123-148.
50. Salleh, M. S, 2017, Contemporary Vision of Poverty and Islamic Strategy for Poverty Alleviation, *SAGE Open*, No. 7 (2), 2158244017697153.
51. Suryanto, T., Purnamasari, F., & Kurniawan, M, 2018, "Tax Revenue and

Disparity: How to Improvement Income Inequality in Islamic Perspective”, *Asian Journal of Social Sciences and Management Studies*, No. 5(2), P. 65-71.

52. Yumna, A., & Clarke, M, 2011, *Integrating zakat and Islamic charities with microfinance initiative in the purpose of poverty alleviation in Indonesia. Paper presented at the Proceeding 8th International Conference on Islamic Economics and Finance*, Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation.